

**Een archeologisch inventariserend
veldonderzoek (IVO) door middel van een
bureauonderzoek en boringen aan de
Wijngaardstraat te Oudewater, gemeente
Oudewater (U.)**

M. Essink

ARC-Rapporten 2003-32

Groningen
2 september 2003
ISSN 1574-6887

1 Inleiding

1.1 Objectgegevens

ARC-Projectcode	2003/168
Provincie	Utrecht
Gemeente	Oudewater
Plaats	Oudewater
Toponiem	Wijngaardstraat
Kaartblad	38B
Coördinaten	119.900/448.500
Periode	Middeleeuwen–Nieuwe Tijd
Type object	–
Type bodem	Rivierklei

1.2 Aanleiding van het onderzoek

De aanleiding van het onderzoek is de voorgenomen herinrichting met nieuwe woningen en parkeerplaatsen door GZ Beheer- en Exploitatiemaatschappij bv van een terrein aan de Wijngaardstraat te Oudewater (zie afb. 1). Hierbij zullen voor het maken van funderingen graafwerkzaamheden plaatsvinden die de bodem verstoren tot ca. 50–60 cm beneden maaiveld. Tevens zal een deel van het terrein gesaneerd (afgegraven) worden tot ca. 1 m beneden maaiveld. Dit was voor GZ aanleiding om Archaeological Research & Consultancy (ARC bv) opdracht te geven tot het uitvoeren van een archeologisch inventariserend veldonderzoek (IVO) door middel van een bureauonderzoek en boringen. Het booronderzoek is uitgevoerd op donderdag 24 juli 2003 door mw. drs. M. Essink en mw. drs. G.M.A. Bergsma. Voorafgaand aan het booronderzoek werd een bureauonderzoek uitgevoerd.

1.3 Ligging van het onderzoeksgebied

Het onderzoeksgebied ligt nabij de hoek van de Wijngaardstraat en de Oude Huijgensteeg te Oudewater (zie afb. 2).

1.4 Doel van het onderzoek

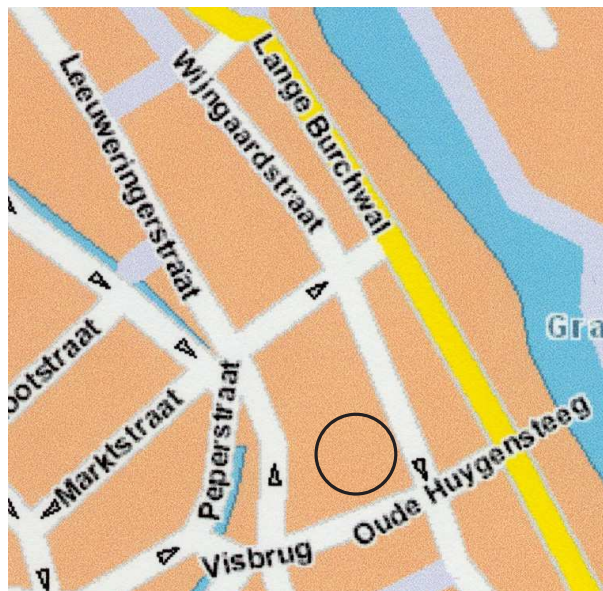
Het onderzoek heeft als doel het bestuderen van de (archeologische) bodemopbouw van het terrein en het vaststellen van de eventuele aanwezigheid van archeologische sporen en/of vondsten. Indien een verstoorde bodemopbouw wordt aangetroffen moet worden vastgesteld in welke mate de natuurlijke ondergrond en het oude oppervlak (loopniveau) waarin archeologische sporen en/of vondsten te verwachten zijn, is verstoord.

1.5 Werkwijze

Om de doelstelling te verwezenlijken is het onderzoek opgesplitst in een bureau- en een booronderzoek.

Afbeelding 1 De ligging van het onderzoeksgebied.

Afbeelding 2 Uitsnede uit de kaart van Oudewater (www.routenet.nl). De cirkel geeft de ligging van het onderzoeksgebied aan.

1.5.1 Bureauonderzoek

Het doel van het bureauonderzoek is het vaststellen van de archeologische verwachting voor het onderzoeksgebied. Hiertoe zijn de volgende bronnen geraadpleegd:

- Indicatieve Kaart van Archeologische Waarden (IKAW 2e generatie)
- Archis (Archeologisch informatiesysteem voor Nederland)
- Bodemkaart van Nederland (kaartblad 38 Gorinchem)
- Grote Historische Atlas van Nederland (deel 1 West-Nederland 1839–1859)
- Kuijpers Gemeente Atlas 1865–1870 (www.rat.de/kuijsten/atlas)
- Historische stafkaart Oudewater (kaartblad 462, verkend in 1873, uitgave 1921)
- Grote Provincie Atlas Utrecht (kaartblad 38B)
- Gemeente Oudewater
- www.oudewater.nl
- www.heksenwaag.nl
- www.touwmuseum.nl

1.5.2 Booronderzoek

Het onderzoeksterrein heeft een oppervlakte van ca. 0,2 hectare. Het huidige oppervlak bestaat deels uit parkeerterreintjes met een verharding van sintels en asfalt en uit een braakliggend deel waar woningen hebben gestaan met gedeeltelijk asfalt, beton en hopen gestorte grond. Er zijn in totaal acht boringen gezet ten behoeve van de archeologie (afb. 3). Deze boringen zijn zoveel mogelijk verspreid over het terrein gezet om een juiste, algehele, indruk van de bodemopbouw te kunnen krijgen.

De boorkernen zijn zorgvuldig uitgelegd, waarbij de opeenvolgende bodemlagen precies zijn bestudeerd en opgemeten. Vervolgens is de bodemopbouw per boring beschreven volgens het bodemclassificatiesysteem NEN 5104 (zie bijlage 1) en is er gelet op de aanwezigheid van archeologische indicatoren, zoals aardewerkfragmenten, houtskool, fosfaatvlekken, vuursteen, natuursteen, verbrand leem en bot.

Voor het boren is gebruik gemaakt van een verlengbare edelmanboor met een diameter van 10 cm. Naast het boren is, voor zover mogelijk, een oppervlaktekartering uitgevoerd, bestaande uit het aflopen van het gehele terrein en het inspecteren van allerlei ontsluitingen, waaronder molshopen. De vondstzichtbaarheid op het onderzoeksterrein was vanwege de aanwezigheid van verharding, struiken en hopen grond nihil.

2 Resultaten

2.1 Bureauonderzoek en historische context

Oudewater is ontstaan op de plaats waar het riviertje de Lange Linschoten uitmondde in de Hollandsche IJssel. Het is niet duidelijk wanneer dit gebeurde. De naam Oudewater is mogelijk een verbastering van 'oude (uiter)waarden'. Oudewater was

Afbeelding 3 Boorpuntenkaart Oudewater. Kaart: B. Schomaker.

een grensvesting op de grens van Holland en het Sticht (Utrecht) en kreeg daarom van de bisschop van Utrecht stadsrechten. Wanneer die werden verkregen is niet bekend. Wel is zeker dat Oudewater in 1265 stadsrechten had. De monumentale binnenstad van Oudewater is tot beschermd stadsgezicht verklaard.

Het belangrijkste monument is de Heksenwaag, nu een museum, waar de originele houten heksenwaag uit 1482 te bewonderen is. Hier konden vrouwen zich in de tijden van heksenvervolging in de Late Middeleeuwen laten wegen om aan te tonen dat ze geen heks waren. Een heks moet namelijk bijna gewichtloos zijn om te kunnen vliegen op een bezem. Als een vrouw een voor haar postuur normaal gewicht had, was ze geen heks. Karel V verleende Oudewater in 1545 het privilege om certificaten uit te schrijven die iemand vrijpleitten van hekserij, waardoor mensen uit heel Europa naar Oudewater kwamen om dit felbegeerde certificaat te bemachtigen.

Oudewater is verder bekend om de touwindustrie. Touw werd geproduceerd van hennep, een gewas dat uitstekend wilde groeien op de drassige poldergrond rond Oudewater. De teelt van hennep was rond 1500 al erg belangrijk. In de 16e en 17e eeuw werd er in de Lopiker- en Krimpenerwaard en het Land van Woerden op vrij grote schaal hennep geteeld voor de touwproductie. In Oudewater waren vele touwfabriekjes waar de hennep werd verwerkt tot garen. Er was vooral in de 17e eeuw grote vraag naar dit touw, dat werd gebruikt voor het vervaardigen van visnetten, trossen en kabels voor de visserij.

In de Reijersteeg, een zijstraatje van de Wijngaardstraat, bevindt zich in een voormalige baanshuur van een grootgarenbaan een touwmuseum. Hier sloegen baanders na hun werkdag hennep, garen, sleden en spintollen op. In de aanbouw, voor de deur naar de Wijngaardstraat, stond het grote wiel waarmee touw werd gesponnen. Het spinpad strekte zich zo'n 220 meter over de Wijngaardstraat uit. Daarnaast liepen nog andere spinpaden over de Wijngaardstraat.

De archeologische verwachting van het onderzoeksterrein nabij de hoek van de Wijngaardstraat en de Oude Huijgensteeg is volgens de Indicatieve Kaart van Archeologische Waarden (IKAW 2e generatie) hoog. Dit wordt gestaafd door Archis, waarin negen meldingen van archeologische waarnemingen in Oudewater vermeld zijn. Het betreft hier resten van een 12e-eeuwse tufstenen kerk, resten van de 13e/14e-eeuwse stadsmuur, resten van het 14e/15e-eeuwse huis 'Te Vliet' en verschillende vondsten van aardewerk uit de Middeleeuwen en Nieuwe Tijd.

In Oudewater zijn drie terreinen aangewezen als archeologisch waardevol gebied. Deze terreinen staan vermeld op de Archeologische Monumentenkaart (AMK) van de provincie Utrecht. Het gaat hierbij om de hele stadskern binnen de oude stadswallen, met daarbinnen het terrein rondom de kerk als apart gebied, en het terrein met daarop de ruïne van het huis 'Te Vliet'.

Volgens de Bodemkaart van Nederland is Oudewater gelegen in een gebied met rivierklei, afgezet door de Hollandsche IJssel en de Lange Linschoten. Aan weerskanten van deze rivierafzettingen bevinden zich veengebieden met polders.

Op de verschillende historische kaarten uit de 19e eeuw is duidelijk te zien dat Oudewater van oorsprong een vestingstadje is, omgeven door grachten ter verdediging. De IJssel loopt door de zuidwestelijke hoek van de stad, terwijl de Lange Linschoten oorspronkelijk de noordelijke en noordwestelijke grens van de oude stadskern vormde, voordat hij uitmondt in de IJssel. Uit de moderne provincieatlas

blijkt dat Oudewater sinds het begin van de 20e eeuw flink gegroeid is. De uitbreiding van de stad heeft plaatsgevonden aan de noordwestkant van de oorspronkelijke stadskern.

2.2 Booronderzoek

2.2.1 Bodemopbouw

De bodemopbouw op het onderzoeksterrein bestaat, van onder naar boven, voornamelijk uit klei met veel puin met daarboven in een aantal boringen opgebracht zand (zie ook bijlage 1).

2.2.2 Vondsten

Tijdens het onderzoek is een klein aantal vondsten in de boorkernen aangetroffen. Het gaat hier bij om twee kleine scherfjes aardewerk in boring 1 en een pijpensteeltje in boring 7. Het aardewerk is grijsbakkend, gedraaid en stamt uit de Late Middeleeuwen (mogelijk 14e eeuw), het pijpensteeltje is waarschijnlijk op zijn oudst 17e- of 18e-eeuws.

3 Conclusie en aanbeveling

Uit het onderzoek blijkt dat in alle boringen de bodem is verstoord. In bijna alle boringen zit veel puin. In boringen 1, 2, 3 en 6 begint de verstoring met puin al op 10 cm beneden maaiveld. In boring 1 gaat de verstoring met puin door tot 155 cm beneden maaiveld. Mogelijk is dit puin afkomstig van woningen die in het verleden op het onderzoeksterrein hebben gestaan. Door deze verstoring is de kans op het aantreffen van archeologische resten en/of sporen in het gebied zeer klein. De gevonden scherfjes en het pijpensteeltje zijn hoogstwaarschijnlijk bij toeval tussen het puin terecht gekomen en hebben derhalve geen archeologische context.

De toekomstige verstoring door graafwerkzaamheden zal bestaan uit het graven van een aantal funderingssleufjes tot 50–60 cm beneden maaiveld en het saneren (afgraven) van een aantal achtertuinen tot 1 m beneden maaiveld. Gezien de aard van de al aanwezige bodemverstoring is het niet noodzakelijk om naar aanleiding van deze graafwerkzaamheden op de betreffende locatie archeologisch vervolgonderzoek uit te voeren.

Bijlage 1 Boorstaten

boring	diepte (cm.)	lithologie	grens	kleur	opmerkingen
1	10	verharding	geleidelijk	bruingrijs	sintels
	135	klei, sterk zandig	geleidelijk	bruingrijs	veel baksteenpuin, rood en geel, tussen 100 en 135 cm drie scherfjes
	155	klei, sterk zandig		grijs	veel kleine stukjes baksteenpuin
2	10	verharding	geleidelijk	bruingrijs	sintels
	40	klei, sterk zandig	geleidelijk	bruingrijs	baksteenpuin, stukken mortel
	65	klei, sterk zandig		grijsbruin	baksteenpuin, mortel, niet dieper geboord vanwege puin
3	10	verharding	scherp	zwart	asfalt
	35	klei, sterk zandig	geleidelijk	grijsbruin	veel grote stukken baksteenpuin
	65	klei, sterk zandig		bruingrijs	puinfragmenten, niet dieper geboord vanwege puin
4	100	zand		lichtgrijsbruin	opgebracht zand met onderin puin, niet dieper geboord vanwege brokken puin
5	50	zand		bruingrijs	opgebracht zand met puin, niet dieper geboord vanwege puin
6	10	verharding		zwart	asfalt
	45	zand	geleidelijk	grijsbruin	puinfragmenten
	100	klei, sterk zandig		grijs	kleine stukjes puin
7	10	zand	scherp	lichtbruingeel	opgebracht zand
	30	steenkoolgruis	geleidelijk	zwart	waarschijnlijk afkomstig van naastgelegen voormalige smederij
	85	klei, sterk zandig	geleidelijk	bruingrijs	puinfragmenten
8	100	klei, matig zandig		grijs	puinbrokjes, op 95 cm een pijpensteeltje
	40	klei, sterk zandig	geleidelijk	bruingrijs	veel grind (voormalige verharding?)
	100	klei, sterk zandig		grijsbruin	puinfragmenten